

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК [316.346.2-055.2: 355.01]:342.7
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-5>

ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ СТАНОВИЩА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
Stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

*Стаття ставить за мету дослідження гендерних вимірів становища жінок в умовах війни та воєнного стану крізь призму науково-теоретичного та політико-правового аналізу. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-логічний, а також міждисциплінарний підхід, що дозволив комплексно дослідити трансформації гендерних ролей і правового статусу жінок у період збройного конфлікту. **Результати:** встановлено, що сучасні війни слід розглядати як багатовимірні соціальні явища, які суттєво впливають на систему прав людини та поглиблюють гендерні нерівності. Виявлено, що жінки в умовах війни перебувають у подвійній ролі: як вразлива соціальна група, що зазнає підвищених ризиків гендерно зумовленого насильства, соціально-економічної маргіналізації та порушення прав, і водночас як активні учасниці військових, волонтерських і миротворчих процесів. Проаналізовано ключові виклики, зокрема зростання рівня сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, фемінізацію бідності, обмежений доступ до соціальних і медичних послуг. Встановлено, що існуючі механізми правового регулювання не повною мірою враховують гендерну специфіку воєнних злочинів та потребують удосконалення з урахуванням міжнародних стандартів. Здійснено аналіз впровадження гендерно чутливої політики в контексті виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Доведено, що ефективність державної політики залежить від реальної імплементації, належного фінансування та інституційного забезпечення.*

Висновки. Обґрунтовано, що сучасна гендерна політика у воєнний період має поєднувати захисну та емансипаційну функції, визнаючи жінок повноправними суб'єктами безпекової політики. Інтеграція гендерного підходу у правотворчу та правозастосовну діяльність є необхідною умовою забезпечення прав жінок і досягнення сталого миру.

Ключові слова: гендерна політика, війна, воєнний стан, кримінально правова політика, права жінок, гендерна рівність, воєнні злочини, аналіз ризиків, транскордонна злочинність, торгівля людьми, нелегальна міграція, міжнародне співробітництво.

GENDER DIMENSIONS OF WOMEN'S STATUS UNDER CONDITIONS OF WAR AND MARTIAL LAW: A SCIENTIFIC-THEORETICAL AND POLITICAL-LEGAL ANALYSIS

Stratonov Vasyl Mykolayovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

The article aims to examine the gender dimensions of women's status under conditions of war and martial law through a scientific, theoretical, and political-legal analysis. To achieve this goal, a set of general and special research methods was applied, including systemic, structural-functional, comparative legal, historical-legal, formal-logical methods, as well as an interdisciplinary approach, which enabled a comprehensive study of transformations in gender roles and the legal status of women during armed conflict.

Results. *It has been established that modern wars should be understood as multidimensional social phenomena that significantly affect human rights systems and exacerbate gender inequalities. It is revealed that women in wartime occupy a dual position: as a vulnerable social group exposed to increased risks of gender-based violence, socio-economic marginalization, and rights violations, and at the same time as active participants in military, volunteer, and peacebuilding processes. Key challenges are analyzed, including the rise of conflict-related sexual violence, the feminization of poverty, and limited access to social and healthcare services. It is determined that existing legal regulation mechanisms do not fully consider the gender-specific nature of war crimes and require improvement in line with international standards.*

An analysis of the implementation of gender-sensitive policies in the context of fulfilling the UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace and Security" has been conducted. It is argued that the effectiveness of state policy depends on proper implementation, adequate funding, and institutional support.

Conclusions. *It is substantiated that modern gender policy in wartime should combine protective and emancipatory functions, recognizing women as full-fledged actors in security policy. The integration of a gender approach into law-making and law enforcement is a necessary condition for ensuring women's rights and achieving sustainable peace.*

Keywords: *gender policy, war, martial law, criminal law policy, women's rights, gender equality, war crimes, risk analysis, cross-border crime, human trafficking, illegal migration, international cooperation.*

Вступ. Повномасштабні збройні конфлікти сучасності дедалі частіше розглядаються не лише як військово-політичні події, а як комплексні соціальні явища, що істотно трансформують суспільні відносини, систему прав людини та гендерні ролі. Особливо вразливою соціальною групою в умовах війни залишаються жінки, які одночасно виступають як жертви збройного насильства, вимушені переселенки, суб'єкти трудових та сімейних відносин в умовах кризи, а також як активні учасниці воєнних і миротворчих процесів.

Тому важливо в умовах сучасних гендерних досліджень зважати на те, що війна розглядається як простір, де відтворюються й посилюються структурні нерівності, а також формуються нові форми жіночої агентності. Враховуючи те, що гендерно чутливий підхід є необхідним елементом державної політики у сфері безпеки, реалізації та захисту прав жінок необхідно проводити: аналіз основних наукових підходів до проблеми становища жінок в умовах війни та воєнного стану; узагальнення міжнародних і національних досліджень у межах гендерної політики, а також визначати ключові виклики та напрямки удосконалення правового та інституційного регулювання. Ми вже намагались дослідити порушення прав жінок які

знаходяться у російському полоні (Стратонов, Гавловська, Київ 2025).

1. Аналіз співвідношення понять «гендер» і «війна»

Перш за все необхідно розглядати гендер і війну як об'єкт міждисциплінарного наукового аналізу, на це вказує аналіз сучасної наукової літератури, де війна дедалі частіше аналізується крізь призму феміністичної теорії міжнародних відносин і безпеки. Як зазначає Карол Кон, війна не є «гендерно нейтральним» явищем, оскільки її планування, ведення та наслідки формуються в межах патріархальних соціальних структур, що по-різному впливають на чоловіків і жінок (Керол Кон, 2012). Лаура Сьоберг у своїх працях наголошує, що традиційне уявлення про жінок виключно як жертв війни є обмеженим і не відображає реального спектра жіночих ролей у конфлікті. Як зазначає автор: «Жінки воювали у війнах, як жінки або таємно одягнені як чоловіки, протягом усієї історії воєн, але лише нещодавно їм дозволили вступати до державних збройних сил, повстанських груп та терористичних організацій» (Лаура Сьоберг, США). Такий підхід має принципове значення для формування ефективних гендерних політик, оскільки він дозволяє уникнути стереотипізації

та пасивізації жінок у нормативних і правових документах. Саїд Касім Аббас вказує, що «...в цілому деякі положення Женевських конвенцій відображають гендерні стереотипи, де здається, припускається роль жінки як пасивної жертви конфлікту, здебільшого цивільного населення, яке здебільшого потребує захисту. Однак участь жінок у збройних конфліктах зростає, і вони часто виконують прямі та непрямі допоміжні ролі під час війни» (Said Kassem Abbas).

Однією з ключових проблем, що постає перед жінками у воєнний період, є підвищений ризик гендерно зумовленого насильства. Збройний конфлікт створює умови правової нестабільності, ослаблення інституцій та зростання безкарності, що безпосередньо впливає на рівень злочинів проти жінок, особливо тих, які потрапили в полон, незважаючи на те, були вони військовослужбовцями чи цивільними особами (Стратонов, Гавловська, Київ 2025).

Крім того, війна істотно впливає на соціально-економічне становище жінок. Втрата роботи, зростання неоплачуваної доглядової праці, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг призводять до фемінізації бідності. Ці аспекти особливо загострюються для жінок із вразливих груп, а саме: внутрішньо переміщених осіб, жінок з інвалідністю, матерів які самостійно виховують дітей. Окрему увагу в наукових дослідженнях приділено психологічним наслідкам війни для жінок, зокрема посттравматичному стресовому розладу, емоційному вигоранню та вторинній травматизації. У цьому контексті війна розглядається не лише як фізичне, а й як структурне та символічне насильство. Українська наукова думка у сфері гендерної політики та прав людини в умовах війни активно розвивається, особливо після 2014 року, а з початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України набула прикладного та міждисциплінарного характеру. Вітчизняні дослідники зосереджуються на проблемах правового захисту жінок, гендерно зумовленого насильства, участі жінок у секторі безпеки та оборони, а також імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Сучасні дослідження переконливо доводять, що жінки не є лише пасивними жертвами війни. Навпаки, вони відіграють ключову роль у військовій службі, волонтерській діяльності, гуманітарному реагуванні та громадянському спротиві. Підтвердженням цього є наукові праці, деякі з них навіть на монографічному рівні, таких дослідників, як Барко В. І. (Барко, Київ 2014), Васильченко О. П. (Васильченко, Право, 2014), Луцький Р. П. (Луцький, Київ, 2014), Саєнко О. С. (Саєнко, Київ, 2014), Скалько І. Р. (Скалько, Черакси 2016), Дутчак О. (Дутчак, Київ, 2018), та багато інших.

2. Проблеми захисту прав жінок в Україні

В межах визначення порушення прав жінок слід виділити деякі роботи зокрема, у дослідженнях, присвячених війні в Україні, де

підкреслюється значна участь жінок у Збройних Силах України та територіальній обороні. Так Т. Мельник у своїх працях розглядає гендерну рівність як складову демократичного врядування та наголошує, що воєнний стан не може бути підставою для звуження змісту та обсягу прав жінок. Дослідниця підкреслює, що саме в умовах кризи держава має забезпечити гендерно чутливу політику у сферах соціального захисту, праці та доступу до правосуддя (Мельник, Київ, 2019). Враховуючи сучасні реалії гендерної проблематики війни Олександра Кісь, аналізує трансформацію гендерних ролей у контексті війни, зокрема участь жінок у збройному спротиві, волонтерському русі та громадській мобілізації. Авторка доводить, що війна руйнує традиційні уявлення про «чоловічу» і «жіночу» сфери, водночас створюючи ризик повторної маргіналізації жіночого досвіду після завершення конфлікту (Кісь, Київ 2022). У наукових публікаціях українських правників також акцентується увага на проблемі кримінально-правової кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, як воєнного злочину. Необхідно звернути увагу на результати роботи та рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування» (Кус, Київ 2017), однією з ідей є необхідність гармонізації кримінального законодавства України з нормами міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права з урахуванням гендерної специфіки таких злочинів. Продовжуючи розвивати дану думку ми констатуємо, що на виконання зобов'язань, які постали перед державою у зв'язку з прийняттям резолюції 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека», Україна затвердила два Національних плани дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека». Важливим напрямом гендерної політики є залучення жінок до миротворчих і переговорних процесів. Як засвідчує практика участь жінок у мирних переговорах підвищує ймовірність досягнення сталого миру та врахування потреб цивільного населення (Резолюція ООН, 2000). Тож ми все ж приходимо до висновку, якщо і надалі проводитиметься формальне ухвалення національних планів дій без належного моніторингу та фінансування не забезпечить реальний захист прав жінок у воєнний період, а відповідно і результати не будуть досягнуті. Таким чином, сучасний підхід до гендерної політики у воєнний період має ґрунтуватися на поєднанні захисної та емансипаційної функцій, визнаючи жінок повноправними суб'єктами безпекової політики. Гендерно чутливий підхід у законодавстві воєнного часу передбачає не лише формальне проголошення рівності, а й реальне врахування специфічних ризиків і потреб жінок. Це особливо актуально для кримінального права, зокрема у сфері кваліфікації воєнних злочинів, сексуального насильства, торгівлі людьми та злочинів проти людяності. Науковці наголошують, що без інтеграції

гендерного аналізу кримінально-правові норми залишаються фрагментарними та недостатньо ефективними. Саме тому гендерна перспектива має стати складовою як нормотворчої, так і правозастосовної діяльності в умовах воєнного стану. Важливою складовою є гендерна освіта (Гендерна освіта, 2022).

3. Гендерні аспекти транскордонної злочинності в період збройного конфлікту

Транскордонна злочинність є однією з ключових загроз у сучасних умовах глобалізації та особливо загострюється під час війни й воєнного стану. Збройні конфлікти створюють сприятливе середовище для діяльності транснаціональних злочинних мереж через ослаблення державних інституцій, порушення контролю на кордонах та зростання масштабів вимушеної міграції.

Однією з найгостріших проблем є торгівля людьми, яка непропорційно зачіпає жінок і дітей. Уразливе становище біженців, відсутність стабільного доходу та соціального захисту сприяють їх втягненню в експлуатаційні практики, включаючи сексуальну експлуатацію та примусову працю. У цьому контексті гендерний вимір транскордонної злочинності набуває особливої актуальності.

Крім того, транскордонна злочинність охоплює незаконний обіг зброї, наркотиків та контрабанду, що посилює криміногенну ситуацію як у країнах походження, так і в країнах транзиту та призначення. В умовах війни ці процеси ускладнюються через появу нелегальних каналів постачання та зростання попиту на зброю.

Висновки. Війна та воєнний стан істотно трансформують становище жінок, загострюючи наявні гендерні нерівності, але водночас відкриваючи нові простори жіночої агентності. Аналіз наукових праць у сфері гендерних політик засвідчує, що ефективне реагування на виклики війни неможливе без системного гендерного підходу. Участь жінок у процесах безпеки, правосуддя та відбудови має розглядатися не як додатковий елемент, а як необхідна умова сталого миру та демократичного розвитку. Подальші наукові дослідження та законодавчі ініціативи мають бути спрямовані на інституціоналізацію гендерної рівності як ключового принципу політики воєнного та післявоєнного періоду. Ефективна протидія транскордонній злочинності потребує посилення міжнародного співробітництва, гармонізації законодавства, розвитку спільних механізмів правоохоронної діяльності, а також впровадження гендерно чутливого підходу, який враховує специфічні ризики та потреби різних груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Stratonov V. M., Havlovska A. O. Gender dimension of war crimes: legal analysis of violations of the rights of ukrainian women in russian captive. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування* № 3 (2025). С. 104. DOI: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.3.13> (дата звернення: 27.02.2026).

2. Див: Cohn, Carol Women and wars <https://download.ebookshelf.de/download/0003/9736/44/L-G-0003973644-0002485400.pdf>; Керол Кон Жінки та війни: суперечливі історії, невизначене майбутнє. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=women-andwars-contested-histories-uncertain-futures--9780745642451 (дата звернення: 27.02.2026).

3. Лаура Сьоберг Гендер, війна та конфлікт. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=gender-war-and-conflict--9780745660011 (дата звернення: 27.02.2026).

4. Саїд Касім Аббас Жінки та збройні конфлікти: критичний аналіз принципу розмежування. URL: <https://www.dlpforum.org/2022/10/27/women-and-armed-conflicts-a-critical-analysis-of-the-principle-ofdistinction/#:~:text=The%20perception%20that%20women%20are,C2e03MvD3Bg%3E%20accessed%209%20September%202022.> (дата звернення: 27.02.2026).

5. Барко В. І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 152–155.

6. Васильченко О.П. Гендерна рівність в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 46–53.

7. Луцький Р. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. *Принцип рівності у праві: теорія і практика*: монографія. Київ: Юрид. думка, 2014. С. 94–115.

8. Саєнко О.С. Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світі зарубіжного досвіду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ: НАУ, 2020. 251 с.

9. Скалько І. Р. Гендерна рівність, як основа демократичного суспільства. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2016»*: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Черкаси, 21–22 квітня 2016 р.). Серія: Психолого-педагогічні науки. 1. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 218–220.

10. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економіки в Україні посткризового періоду. URL: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi> (дата звернення: 27.02.2026).

11. Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні: теорія і практика. Київ: Логос, 2019. 256 с.

12. Кісь О. Р. Жінки в умовах війни: гендерні трансформації та соціальні виклики. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 39–47. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/issue/view/2022> (дата звернення: 27.02.2026).

13. Міжнародна науково-практична конференція «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування». 09 листопада 2023 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка URL: <https://uba.ua/ukr/events/konferencija-seksualne-nasilstvo-povjazane-z-konfliktom-zapobgannja-ta-reaguvannja> (дата звернення: 27.02.2026).

14. Кус К. (2017). Сексуальне насильство у збройних конфліктах: прогрес у дослідженнях та прогалини, що залишилися. *Third World Quarterly*. № 38 (9). С. 1935–1951. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1322461>

15. Виконання Україною резолюції ради безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, Мир, Безпека». URL: <https://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezoluciyi-rady-bezpeky-rady-bezpeky-oon-1325/> (дата звернення: 27.02.2026).

16. Гендерна освіта: Сучасний стан, тенденції розвитку та впровадження. Київ, 2022. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Henderna_Osvita-2022.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

REFERENCES:

1. Stratonov V. M., Havlovska A. O. GENDER DIMENSION OF WAR CRIMES: LEGAL ANALYSIS OF VIOLATIONS OF THE RIGHTS OF UKRAINIAN WOMEN IN RUSSIAN CAPTIVE. *Tavriyskyi Scientific Bulletin. Series: Public Administration and Management*, No. 3 (2025), p. 104. DOI: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.3.13> [In Ukrainian].

2. Cohn, Carol. Women and Wars. URL: <https://download.ebookshelf.de/download/0003/9736/44/>

LG0003973644000248500.pdf ; Carol Cohn, Women and Wars: Contested Histories, Uncertain Futures. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=women-and-wars-contested-histories-uncertain-futures--9780745642451 [In English].

3. Laura Sjoberg. Gender, War and Conflict URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=gender-war-and-conflict--9780745660011 [In English].

4. Said Kasim Abbas. Women and Armed Conflicts: A Critical Analysis of the Principle of Distinction. URL: <https://www.dlpforum.org/2022/10/27/women-andarmedconflictsacriticalanalysisoftheprincipleofdistinction/#:~:text=The%20perception%20that%20women%20are,C2e03MvD3Bg%3E> [In English].

5. Barko V. I. Theoretical Foundations for Defining the Concept of Gender Equality in the Activities of Internal Affairs Bodies of Ukraine at the Current Stage of Society Development. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 2014, Issue 4, pp. 152–155 [In Ukrainian].

6. Vasylychenko O. P. Gender Equality in Ukraine. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Law*, 2014, No. 2, pp. 46–53 [In Ukrainian].

7. Lutsky R. Development of the Principle of Equality in Modern Positive Law. *The Principle of Equality in Law: Theory and Practice*. Monograph. Kyiv: Yurydychna Dumka, 2014, pp. 94–115 [In Ukrainian].

8. Sayenko O. S. Constitutional-Legal Support for the Implementation of the Principle of Gender Equality in Ukraine in the Context of Foreign Experience. PhD Dissertation in Law, Kyiv: NAU, 2020, 251 p.

9. Skalko I. R. Gender Equality as the Basis of a Democratic Society. *Actual Problems of Natural and Humanitarian Sciences in Young Researchers' Studies "Rodzynka – 2016"*: Proceedings of the XVIII All-Ukrainian Scientific Conference of Young Scientists

(Cherkasy, April 21–22, 2016). Series: Psychological and Pedagogical Sciences, Vol. 1. Cherkasy: B. Khmelnytsky Cherkasy National University Publishing House, 2016, pp. 218–220 [In Ukrainian].

10. Dutchak O. Gender Inequality and the Harsh Economy Regime in Post-Crisis Ukraine. URL: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi> [In Ukrainian].

11. Melnyk T. M. Gender Policy in Ukraine: Theory and Practice. Kyiv: Logos, 2019, 256 p. [In Ukrainian].

12. Kis O. R. Women in Wartime: Gender Transformations and Social Challenges. *Ukrainian Historical Journal*, 2022, No. 4, pp. 39–47. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/issue/view/2022> [In Ukrainian].

13. International Scientific-Practical Conference “Conflict-Related Sexual Violence: Prevention and Response”. November 9, 2023, Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://uba.ua/ukr/events/konferencja-seksualne-nasilstvo-pov-jazane-z-konfliktom-zapobgannja-ta-reaguvannja> [In Ukrainian].

14. Kuss, K. (2017). Sexual Violence in Armed Conflicts: Progress in Research and Remaining Gaps. *Third World Quarterly*, 38 (9), 1935–1951. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1322461> [In English].

15. Implementation of UN Security Council Resolution 1325 (2000) “Women, Peace, Security” in Ukraine. URL: <https://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezoluciyi-rady-bezpeky-rady-bezpeky-oon-1325/> [In Ukrainian].

16. Gender Education: Current State, Development Trends and Implementation. Kyiv, 2022. URL: https://dnpp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Henderna_Osvita-2022.pdf [In Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026